

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת ויצא, תשע"ו
מספר 1145בית הספר ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

יעקב ורחל

רפי ועקנין

וַתֵּרָא רַחֵל כִּי לֹא יֵלְדָה לְיַעֲקֹב וַתִּקְנֶה רַחֵל בְּאֶחָתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל-יַעֲקֹב הִבְהִילֵי בָנִים וְאִם-אֵין מְתָה אָנֹכִי. וַיַּחֲרָאָף יַעֲקֹב בְּרַחֵל וַיֹּאמֶר הִתַּחַת אֶ-לֵהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר-מָנַע מִמֶּנּוּ פְרִי-בֶטֶן (בר' ל:א-ב).

קשה ותמוהה תגובתו של יעקב: חרון אף והטחת מילים פוגעניות באשתו האהובה, ברחל. מרבית המפרשים, בנסותם ליישב תמיהה זו, הלכו בדרך של פרשנות אפולוגטית המצדיקה את תוכחתו הקשה של יעקב נוכח דבריה הבלתי ראויים של רחל. יש אף התולים את הקולר של אשמת הפגיעה בנפגעת עצמה, ברחל, ורואים בדבריה תפישה מוטעית ביחסי אדם וא-לוהיו! ולכן, כדין עשה יעקב שהוכיחה על כך.¹

גם אוצר הדרש והסיפור החסידי תרם את חלקו בניסיון לגונן על יעקב ולהצדיק את הדברים הפוגעניים שהטיח באשתו. והניסיון, יש לומר, נועז ויצירתי:

"ויחר אף יעקב ברחל" – מה פשעה ומה חטאה רחל בדבריה ליעקב, הלא אין לבקר אדם על דיבורו מתוך צערו! אלא, שיעקב אבינו עליו השלום ראה כי אהבתם יחד היא הסיבה שתמנע פרי בטנה, ובכוונה ניתק יעקב מעט את מוסרות האהבה. ואז שמע ה' לקול תפילתה של רחל ויפתח את רחמה.²

לפנינו פרק בפסיכולוגיה של הזוגיות; חרון אפו של יעקב ברחל והדברים הקשים שהטיח בה נועדו לתת ממד חדש, ממד של עומק ומורכבות לאהבתם. חיכוכים, עימותים ואף קונפליקטים בין בני זוג הם עדות למפגש ממשי-אמתי המתקיים ביניהם; מפגש שיש בו מתח בלתי פוסק של קרבה וריחוק. אין זוגיות של אמת ללא מתחים, עימותים וניגודים. מאמץ בלתי פוסק לקיים הרמוניה מתמדת מעקר את היחסים בין בני הזוג. וכפי שאמרה המשוררת רבקה מרים: "רק מתוך קלקול השורה ניתן להוליד".³

בדברו על "שלום בית" בין איש לאשתו, אומר הרב כי טוב:

אין קוראים שלום אלא במקום שאין הדעות שוות ויש הבדלים במעשים, בשאיפות וברצונות, ובשעה שאפילו האהבה שבלבבות נפגמה והניגודים מגרים והיצר מתמרד והחרון עולה, הכל מוכן לריב שיתגלע עתה - אז באה שעתו של השלום.⁴

* פרופ' רפי ועקנין מלמד חינוך ופסיכולוגיה במכללת "הרצוג" בירושלים ובמגדל עוז. מוקדש לרפואתה של נכדתנו התינוקת נועם בת אלה. "א-ל נא רפא נא לה בהראות לה נועם זיוון".

¹ כך פירשו רד"ק, רמב"ן ורלב"ג.

² אברהם חיים מיכלזון, **אהל אלימלך**, למברג תר"ע, עמ' 25. אני מודה לזאב קיצים שהמציא לי את המקור הזה ואת ביאורו.

³ רבקה מרים, "צחוק עשה לי א-להים", בתוך: רותי רביצקי (עורכת), **קוראות מבראשית- נשים ישראליות כותבות על נשות ספר בראשית**, תל אביב 1999, עמ' 138-139.

⁴ הרב א' כי טוב, **איש וביתו**, ירושלים 1960, עמ' מה.

נשוב לפרשתנו. חכמינו זכרם לברכה לא נזקקו לפרשנות אפולוגטית. הם נצמדו לפשט הכתוב ולא חסכו מיעקב את שבט ביקורתם. בעיניהם, חרון-אף הוא מידה מגונה, ולאדם המעלה מידה זו נחשבת לחטא: "ויחר אף יעקב" וגו'. רבנן דדרומה בשם ר' אלכסנדר ורבנא בשם ר' אבא בר כהנא: "החכם יענה דעת רוח" וגו' (איוב טו: ב), זה אברהם, שנ' "וישמע אברם לקול שרי" (בר' טז: ב), "וימלא קדים בטנו" (איוב טו: ב), זה יעקב, שנ' "ויחר אף יעקב". אמר לו הקב"ה: כך עונין למעיקות? ! חייך, שבניך עתידין לעמד לפני בנה.⁵

אברהם ויעקב עמדו שניהם לפני אישה עקרה השופכת לפני אישה את מרי לבה, אך תגובותיהם שונות בתכלית. אברהם השיב ב"דעת רוח" - חש את מצוקתה של אשתו, הבין לליבה ועשה רצונה. יעקב השיב ב"רוח קדים" - והיא רוח קשה, הרסנית. על זאת אמר לו הקב"ה: "כך עונין למעיקות? !" - כך משיבים לאישה מועקת רוח ומרת נפש? ! אפשר שאין בידו של האיש ליתן לאשתו את מבוקשה, ובאמת אין בידו של יעקב ליתן לה בנים, שהרי מפתח של לידה נתון בידיו של הקב"ה והוא מעולם לא מסרו לאיש.⁶ אולם דבר אחר יש בידו של יעקב ליתן לה והוא - פיוס ודברי נוחמים; להיות עמה בכאבה ובצער, ואז יימצא נותן סעד גדול למצוקתה. ועוד אומר המדרש שעל תגובה בלתי ראויה זו עתיד היה הקב"ה להיפרע ממנו במידה כנגד מידה: "חייך, בלשון שאמרת: התחת א-להים אני (אנכי), בו בלשון בנה עומד ואומר לבניך: התחת א-להים אני",⁷ דבר הרומז למסופר בבראשית נ: טו-כא:

וַיִּרְאוּ אֶחְיִיּוֹסֶף כִּי־מַת אָבִיָּהֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יִשְׁטַמְנוּ יוֹסֶף וְהָשִׁיב יְשִׁיב לָנוּ אֵת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמְלָנוּ אֹתוֹ. וַיִּצְווּ אֶל־יוֹסֶף לֵאמֹר אָבִיךָ צָוָה לְפָנָי מוֹתוֹ לֵאמֹר. כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֶף אֲנָא שָׂא נָא פֶשַׁע אֲחִיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גָּמְלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפָשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיִּכְךָ יוֹסֶף בְּדַבְרָם אֱלֹהֵי. וַיִּלְכוּ גַם־אֲחֵיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנְנוּ לְךָ לְעַבְדִּים. וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֶף אֶל־תִּירְאוּ כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי. וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשַׁבָה לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֶׂה כִּי־וְהָיָה לְהַחֲיִית עַם־כָּבֶד. וְעַתָּה אֶל־תִּירְאוּ אֲנִי אֶכְלָל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיִּנַּחֵם אוֹתָם וַיִּדְבֹּר עַל־לִבָּם.

יוסף ידע שיעקב מעולם לא ציווה כדבר הזה, אלא שבחכמת לבו השכיל להבין שאם אחיו צריכים לבדות מלבם את הדברים הללו, יש בכך כדי ללמד על פחדם מפניו. ואם הם שבים ומעלים את זכר הפשע שפשעו בו לפני עשרים ושתיים שנה, סימן הוא שהדבר מעיק על לבם. הבנה זו של המתרחש בלבם של האחים הביאה אותו לידי בכי - "וַיִּכְךָ יוֹסֶף בְּדַבְרָם אֱלֹהֵי". בכיו של יוסף, כך נראה, הוא כבכיו של מי שחש את צערן של חברו ומשתתף עמו בצער.⁸ לכן מיהר יוסף לשכך את פחדם ולהרגיעם במילים: "הַתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי". אלו המילים שאמרן יעקב לרחל בגערה, ועתה יוסף, בנה, אומר אותן לאחיו, בני יעקב, להרגעה ולנחמה: "וַיִּנַּחֵם אוֹתָם וַיִּדְבֹּר עַל־לִבָּם".

יעקב ויוסף נקטו שניהם אותה לשון, דבר המבליט את הניגוד בין תגובתו של האב לתגובתו של הבן, בבחינת "יפה כוח הבן מכוח האב".⁹

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

⁵ בראשית רבה (תיאודור-אלבק) פרשה עא.

⁶ ראו תנחומא (בובר) ויצא, טז.

⁷ שם, יט. במידה כנגד מידה נפרע הקב"ה גם מיהודה: "אמר הקב"ה ליהודה: אתה אמרת לאביך 'הכר נא', חייך שתשמע 'הכר נא' (מתמר)" (בראשית רבה [תיאודור-אלבק], וישב פד, לב). על תופעה זו אומר בובר: "העונש מדבר בלשונו של החטא" (מ"מ בובר, דרכו של מקרא, ירושלים תשל"ח, עמ' 69).

⁸ בכיו זה של יוסף, האחרון במניין בכיותיו, הוא כמו בכיו הראשון (בר' מב: כד). בשני המקומות הוא פורץ בכיו כי נכמרו רחמיו על אחיו "כאשר ראה בצרתם" (ספורנו על אתר), ו"לפי ששמע שהיו מתחרטין" (רש"י שם).

⁹ שבועות מח ע"א. על ההבדלים בין שתי האמירות הרחיבה נחמה ליבוויץ, בעיונים בספר בראשית, ירושלים תשכ"ז, עמ' 234.